

Sussman, Michael (Ed.): Perilous calling. Hazards in psychotherapy practice

Copyright © 1995 Michael B. Sussman

e-Book 2019 International Psychotherapy Institute - 5713 s.

Kapitola: 2. Therapist in the Combat Zone

Terapeut v bojové zóně

Psychoterapeut se čtyřicetiletou všeobecnou soukromou praxí začal v roce 1979 léčit veterány i neveterány z vietnamských konfliktů. V nadcházejícím roce byla posttraumatická stresová porucha (PTSD) zavedena jako diagnostická kategorie a zařazena do DSM-III. Pro psychoterapeuta začala být léčba PTSD jednou z klinických specializací a především určitou posedlostí, s níž musel pracovat, aby dokázal zvládnout její negativní motivaci a dopad a následně ji přeměnit v poslání potvrzující život (Tick, 1986). Toto poslání se jeví o to neobvykleji, protože v době vietnamské války měl tento psychoterapeut přerušenu vysokou školu a byl aktivním protiválečným protestujícím, neměl žádné přátele ani příbuzné bojující ve Vietnamu, stal se vegeteránem a považoval se za pacifistu. Také nechtěl nastoupit do vojenské služby kvůli svému svědomí a dokonce zvažoval odchod ze země, pokud by byl k vojenské službě donucen. Nic nenasvědčovalo tomu, že by se mohl jednou stát specialistou na léčbu psychických ran z války. Ale válka a její následky mohou udělat z mužů, kteří by se jinak nikdy nepotkali, nemilovali a společně nebojovali s nejhlubšími ranami srdce a duše, spolubratry a bratry. Psychoterapeut na jiném místě popsal celý příběh své terapeutické práce s vietnamskými veterány a dalšími zraněnými z války a také o proměně z protiválečného vysokoškolského studenta v poválečného domácího lékaře a léčitele (Tick, 1989, 1992). V této kapitole prozkoumává ze zkušenostní a intrapsychické perspektivy některá nebezpečí a nástrahy, které pro psychoterapeuta představuje práce s válečnými veterány a dalšími osobami trpícími posttraumatickou stresovou poruchou. Psychoterapie s klienty trpícími posttraumatickou stresovou poruchou je namáhavou prací a má nápadné podobnosti s jejími generujícími traumaty. Je plná nebezpečí, překvapení a nevyhnutelných ztrát a smutku a vyžaduje, aby terapeut objevil a využil to nejlepší, co v sobě má. Vyžaduje, aby se terapeut podíval na aspekty sebe sama a lidského stavu, které bychom raději nechali neprozkoumané, a které vědomí veřejnosti většinou popírá. V terapeutově mysli to nevyhnutelně vytváří podobnou krajinu bolesti, hrůzy a pekla, jaká se vypálila do klientovy mysli. Takovou krajinu je nanejvýš obtížné zkoumat, aniž by se člověk odvrátil v hnusu a

strachu. Na rozdíl od Shakespearovy válečné hry nezmizí se závěrečnou oponou, ale pokračuje dál a dál v průběhu let intenzivní psychoterapie s člověkem, který válku přežil, a s postupující a prohlubující se terapií se v terapeutovi stále více zakořeňuje a stává se pro něj živější. Taková terapie vyžaduje, aby terapeut zkoumal popírané aspekty sebeagrese, strachu, vzteku, odporu, minulých osobních zkušeností - a vlastnil je způsobem, který daleko přesahuje obvyklé požadavky terapeutického procesu. Nakonec vyžaduje a vyvolává změny v charakterové struktuře terapeuta, které lze snad nejlépe vyjádřit psycho- nebo mytopoetickými termíny jako ztrátu nevinnosti, zasvěcení do podsvětí a proměnu z novice či zasvěcence ve válečníka a krále. Taková transformace je těžce vybojovaná a, jak tvrdí mnozí současní autoři zabývající se mužskou psychologií, například Robert Bly, Robert Moore, Michael Meade a další, je nezbytná pro dosažení zralé dospělosti. Existuje však mnoho nebezpečí a úskalí a mnoho pokušení odvrátit se od takového procesu dobrovolného vystavení se strašlivému traumatu.

Sny z džungle

Psychoterapeut byl nedávno požádán o konzultaci s poradcem, který vedl skupinu pro vězně, kteří se provinili vraždou nebo jiným trestným činem a byli uvězněni v nápravném zařízení Shawangunk ve státě New York. Po více než roce velmi úspěšné práce při vytváření první vězeňské rady pro muže svého druhu (Clines, 1993) začal mít poradce noční můry, v nichž se mu znovu vybavovaly některé z trestných činů vězňů a také nedávná vězeňská vzpoura, při níž byli pobodáni dozorci. V nejděsivější noční můře viděl sám sebe jako oběť brutálního násilí, o jakém od těchto mužů slyšel, ale se kterým se nikdy nesesetkal na vlastní kůži. Bylo zřejmé, že prochází zasvěcením do způsobů psychického podsvětí. Situace vězeňského poradce se velmi podobala psychoterapeutově práci s válečnými veterány. V obou případech se bílý židovský poradce ze střední třídy, který nikdy předtím nezažil osobní násilí nebo krutou brutalitu, zapletl s muži z odlišného, méně privilegovaného socioekonomického prostředí, kteří byli v kritických obdobích svého života ponořeni do fyzického a emocionálního násilí a sami se ho dopouštěli. Psychoterapeutovi se začalo zdát o bitvách jeho klientů, vietnamských veteránů, počínaje třetím klientem, Ronem. Byl to velitel průzkumného hlídkového družstva, první člověk, který přežil kruté boje v džungli, a se kterým terapeut pracoval. Jeho příběhy - jak se schovával za padlými kamarády v přestřelkách, jak našel svého poručíka s uťatou hlavou, jak se schovával v jeskyni, zatímco

zajatí kamarádi křičeli o pomoc, zatímco byli mučeni v nedaleké džungli - terapeuta vystavily hrůzám a brutalitě, s nimiž se nikdy nesetkal a které si ani nedokázal představit (Tick, 1985). Zpočátku se terapeutovi stejně jako vězeňskému poradci, zdálo o bitvách Rona. Jak pokračovali v terapii, samotná brutalita představ útočila na terapeutovu běžnou obranyschopnost způsobem, o kterém si myslel, že musí být podobný, ale mnohem méně bezprostřední a závažný než Ronovy zážitky z boje. Běžné obranné mechanismy nás mohou chránit před běžnými útoky civilizovaného života, ale jsou chabé a nedostatečné a mohou poskytnout jen omezenou, krátkou úlevu, když jsme bez ustání bombardováni brutalitou, jakou zažívali váleční veteráni, nebo brutálními obrazy, jaké zažívají terapeuti veteránů. Tento problém studuje obor vojenské psychiatrie. Vojenská psychiatrie kategoricky potvrzuje, že vystavení kohokoli, i toho nejzdravějšího a nejstabilnějšího člověka, déle než několika dnům neúspěšného boje, nevyhnutelně vede k traumatickému kolapsu a neschopnosti fungovat (Gabriel, 1987). Druhá fáze terapeutova snového života nastala, když začal vidět sám sebe v Ronových bitvách a i bitvách dalších veteránů. V této fázi byly terapeutovi sny poměrně věrnou kopií toho, co mu pacienti popisovali v terapii, ale on sám se stal postavou ve snu. Intrapsychicky z těchto dramat vytvářel svá vlastní. Pomyslně, i když ne vědomě, prožíval to, co prožívali jeho klienti. Cítil strach, hněv, zmatek. Ztratil mnoho spánku. Každodenní život, aktuální události, celý svět - to vše mu začalo připadat válečnější než kdykoli předtím. To mu dalo silně pocítit, do jaké míry klienti veteráni nevědomě vnímají současný život optikou svých válečných zkušeností. Třetí fáze snového života nastala, když se mu po několika letech práce s mnoha válečnými veterány zdál následující významný sen: Byl na úpatí neúrodného, strmého kopce. Je sám a v únavě. Není ozbrojen. Schovává se za malou kládou, jen o málo vyšší a delší než jeho vlastní tělo. Hordy nepřátelských vojáků se řítí z kopce přímo na něj. Křičí. Jejich pušky planou. Chtějí ho zabít. Je uvězněn za kládou, zatímco do ní narážejí kulky a rozžvýkávají ji. Nemůže utéct. Nemůže se bránit. Brzy ho nevyhnutelně přepadnou a buď zajmou, nebo zabijí. Probudil se z toho snu v naprosté hrůze, jakou nikdy předtím necítil. Viděl se ve smrtelném nebezpečí, neozbrojený a sám. Cítil, jaké to je, když mu hrozí smrt, ale nedokázal si představit, že by byl ozbrojen a zabíjel. I když přešel na území nebezpečí a brutality, kde žili jeho veteráni, stále zůstával pacifistou a protestujícím, nevinným. Po letech práce u veteránů se jeho osobnost bránila totální proměně, kterou život ve válečné zóně vyžadoval. Lpěl na svých starých hodnotách a vznášel se v nejistotě před strašlivou a nutnou volbou, kterou nakonec musí učinit každý voják v boji

- rozhodnutím zabít, nebo být zabit. V této fázi jeho terapeutického vývoje se bránil tomu, že by někdy musel učinit takovou volbu, a popíral tak svou vlastní agresivitu a pud sebezáchovy. Zůstala v něm hrůza a šokující, nepříjemné vědomí, že když nebude schopen učinit takovou volbu v situaci, která ji bude vyžadovat, bude sám zabit. V symbolické rovině sen naznačoval, jak se cítil specializovaný na práci s opomíjenou a zneuctěnou populací - americkými veterány z Vietnamu. Cítil se "neozbrojený a osamělý, když se snažil projít touto cestou džunglí na americké půdě, kde ještě dlouho po skončení vietnamské války zuřila válka" (Tick, 1992, s. 179). Terapeut dlouho seděl na okraji své popírané agrese. V té době už integroval hrůzu natolik, že se mohl k veteránům chovat mnohem klidněji a vyrovnaněji, s mnohem menší přítomností vlastní bolesti nebo odporu. Naučil se stát před obrazy brutality a hrůzy s veterány a necukat. Naučil se poslouchat příběhy o napalovaných dětech, vypálených vesnicích a zmasakrovaných rodinách, aniž by je odsuzoval. Učil se pravidlům života během války: Válečné konflikty se staly normou: civilizační řád je obrácený, normou je spíše ničení než tvoření, spíše smrt než život, spíše šílenství než zdravý rozum. Naučil se neutíkat před touto neviditelnou linií hrůzy, stát tam, zatímco se k ní jeho klienti-veteráni prostřednictvím terapie podruhé přibližovali, a pomáhat jim vidět to, co viděli, tentokrát srdcem. Ale zarytě se držel svého pacifismu, jako by to byla poslední obranná linie, která ho může ochránit ve vnitřní džungli. Pak se mu zdál sen: Pronásledují ho ze strmého kopce nepřátelští vojáci, kteří jsou ozbrojeni samopaly AK-47 a divoce pálí na jeho ustupující postavu. On je v uniformě a je ozbrojen vlastním M-16. Prchá před kulkami, které mu kolem nohou vykopávají hlínu. Zadržaně běží, dokud nedoběhne ke školní budově. Vrhá se do budovy, stoupá po schodech, prochází všemi místnostmi a zoufale se snaží najít bezpečný úkryt. Nepřátelští vojáci ho následují do školy a začínají prohledávat místnost po místnosti, strkají své AK kolem stolů, pod stoly, do skříní. Je jich tolik, že se terapeut obává, že je ztracen. Nakonec vběhne do koupelny a pak do záchodové kabinky. Postaví se na záchodové prkénko, aby jeho nohy nebyly zespondu vidět. Připraví se a sevře pušku a se zatajeným dechem čeká. Slyší, jak se jeho nepřátelé blíží a jsou stále hlasitější. Dech se mu zadržává v hrdle. Srdce mu buší jako o závod. Potí se jako z vodovodního kohoutku. Pak se vojáci vřítí do koupelny, křičí na něj, strkají zbraně pod kabinku a míří na jeho dveře, bouchají do kabinky, aby se ho pokusili dostat ven. Je v naprosté hrůze. Srdce ho bolí víc než kdykoli v životě. Strká pistoli pod kabinku a křičí: "Ne! Ne!" pořád dokola. Stále do něj strkají, střílejí, bouchají. Znovu křičí "Ne!" a mačká spoušť. Tahá a tahá a střílí, divoce, zoufale, snaží se zabít své nepřátele ne ze

vzteku, nenávisti nebo pomsty, ale jen proto, aby si zachránil život. V tom snu po letech boje a odmítání konečně viděl sám sebe, jak se rozhoduje zabít jiného člověka, místo aby se pasivně nechal zabít. V tu chvíli překonal pasivní reakci na život ohrožující násilí, která v něm byla částečně podmíněna jeho židovským dědictvím, zejména jako v dítěti generace holocaustu. Dosáhl také průlomu v chápání motivů, které vedly většinu mužů k zabíjení během války. Dříve pracoval s veterány na jejich vražedném běsnění, na jejich touze po pomstě, na slepé, odlidštěné nenávisti, která se probouzela v lidech, kteří viděli své vlastní nejlepší přátele rozstřílené na kusy nebo prošpikované kulkami či prošpikované bungee tyčemi. Díky tomuto snu si však uvědomil, že nenávist a vztek nejsou nutně základními lidskými motivacemi, ale spíše reakcemi podmíněnými válečným prostředím.

Základnější, zdravější a pro zotavení klientů veteránů důležitější, byla základní lidská reakce na strašlivou hádanku, které museli vojáci čelit: V situaci "zabij, nebo budeš zabit" by mnozí, možná většina z nás, pociťující hrůzu z vlastní blízkosti se smrti, zabíjeli. Nakonec terapeut v sobě takový základní, dříve zapíraný instinkt přežití obnovil. Poprvé v životě terapeut viděl a cítil, že by si raději vybral zabít, než být zabit. Podstatné je, že po tomto obnovení zažil několik důležitých a překvapivých osobních změn. Za prvé, přestaly se mu zdát noční můry. Přibližně ve stejné době se vzdal vegetariánství, stal se obecně asertivnějším a sebehodnotnějším, provedl nenápadné, ale důležité změny ve svém hodnotovém systému a paradoxně se stal méně temperamentním. Jako by obnovení jeho pudu sebezáchovy a současné překonání zábran vůči jakémukoli zabíjení umožnilo konečnou integraci dříve zapuzené, externalizované a projektované mužské válečnické energie, která doprovázela prožitky hrůzy. Bojovní veteráni můj vhled potvrdili. "Nezabíjíš proto, že chceš někomu ublížit," řekl mi jeden veterán námořních bojů. "To dělají jen nemocní lidé. Ve skutečnosti to není vztek na zabíjení. Je to jen vztek, abyste si zachránili vlastní život. Snažte se zabránit tomu druhému, aby vás zabil, a zároveň se snažte zabránit tomu, abyste vy zabili jeho. V křoví nezabíjíte ze vzteku. Zabíjíte ze strachu." Tento poznatek potvrzuje i Richard Gabriel (1987), který uvedl, že pouze sociopatické osobnosti vydrží stres moderního válečného konfliktu beze změny. Od doby, kdy se mu tento sen zdál, využíval toto nové vědomí při své terapeutické práci s veterány. Snažil se jim pomoci obnovit jejich skutečné pocity v okamžiku, kdy poprvé zabíjeli. S velkým úsilím se mnohým podařilo otevřít svá srdce ohromující míře čiré hrůzy o život, kterou pociťovali. Před opětovným prožitím hrůzy mají psychicky otupělí veteráni tendenci myslet na sebe jako na chladnokrevné vrahy,

nebezpečné, rozrušené, hříšné. Když se jim však původní hrůza vrátí, uvědomí si, že ve skutečnosti byli jen naprosto vyděšení mladí muži, kteří se zoufale snažili zachránit si život jediným dostupným způsobem. S tímto uvědoměním z nich spadne vina a sebeobviňování a nastane proces jejich vlastní rehumanizace. Provést je takovou proměnou domů mohl terapeut až poté, co sám intrapsychemicky prožil tuto bojovnou proměnu směrem od civilizace k primitivitě.

Úvahy o intrapsychemických dimenzích práce s veterány

Tato historie terapeutova snového života, která zahrnuje přibližně prvních šest let jeho práce s válečnými veterány, ukazuje iniciační proces, kterým musel projít, aby mohl vykonávat léčebnou práci pro veterány a také aby mohl dozrát k aspektům vlastní osobnosti. Lze jej shrnout, podobně jako v psychomytické analýze Josepha Campbella (1949), jako iniciaci. Campbell vysvětluje, že psychomytická cesta hrdiny je cyklický proces o třech stupních. První fází je odchod z běžného sdíleného světa a sestup do světa, který má svá vlastní neznámá pravidla a rozměry. Lidé, kteří opouštějí každodenní život naší civilizace a vydávají se do bojové zóny, tento odchod jistě zažívají. Vojenský výcvik se jim snaží poskytnout bojové dovednosti potřebné k výkonu a přežití. Zůstávají však žalostně, nedostatečně psychicky či duchovně připraveni na to, s čím se setkají v jiném světě. Navíc, pokud jsou na toto setkání příliš mladí, ještě vývojově nezralí, nebudou mít ani plně vyvinutou strukturu osobnosti, s níž by mohli traumatu vzdorovat nebo do níž by ho mohli integrovat. Pak se trauma samo stává současně vývojovou zkušeností i rozbitím zavedených řádů sebe sama a světa. Tak tomu bylo v případě naprosté většiny mužů v bojích ve Vietnamu, jejichž průměrný věk byl 19 let, ve srovnání s průměrným věkem účastníků druhé světové války, který byl 26 let. Také terapeut v hodinách strávených s takovými klienty zažívá odklon od běžného světa a sestup do psychického prostoru s vlastními pravidly, požadavky a nebezpečími. První fáze terapeutova snového života představovaly tento odchod a ukazovaly na protržení nevědomého řádu a jeho nasycení dříve neznámými nebo vzdálenými násilnými obrazy. Iniclace je druhou etapou hrdinovy cesty. Během iniciační fáze musí přežít sled obtížných, náročných a často život ohrožujících zkoušek. Musí si osvojit způsoby podsvětí, alternativní reality, v níž nyní cestuje, a dovolit, aby to, co tam zažije, zničilo jeho staré představy o životě. Musí v sobě najít sílu a dovednosti a pomoc zvenčí i mimo sebe, abych přežil nesnesitelné, strašné a ohrožující. Musí se nechat zlomit a rozšířit. Takové zasvěcení by mělo být obřadem přechodu. V americké

populární kultuře, propagované filmy, televizí, knihami a legendami, se klade velký důraz na to, aby se na zkušenost války jako takové pohlíželo jako na přechodový rituál, který proměňuje chlapce v muže. V moderní bojové zóně však k žádnému obřadu přechodu ve skutečnosti nedochází. Zůstává neúplný, protože zde nejsou přítomni žádní starší, žádní iniciátoři, kteří by mohli osobnostní proměny vojáka řídit a obřadně provádět. S nedokončenou iniciací, neúspěšným přechodovým rituálem, hledajícím, který uvízl v podsvětí a potřebuje být veden ke světlu a zralosti, se terapeut velmi často setkává, když se veterán dostává k terapii. Velkou část toho, co nazýváme posttraumatickou stresovou poruchou, lze nejlépe chápat jako vývoj zastavený setkáním s hrůzou a děsem. K iniciaci nemůže dojít, když průvodce nebo starší nebyl iniciován. I u terapeuta tedy musí dojít k iniciaci. Terapie s válečnými veterány nemůže probíhat pod vedením terapeuta, který se nenaučil způsobům, ne nutně doslovné bojové zóny, ale rozhodně psychické bojové zóny. Terapeutův první sen o napadení představoval ponoření do psychického podsvětí boje, zatímco stále odolával jeho požadavkům, stále lpěl na své poslední obraně - popírání, že i on sám má vnitřního zabijáka. Popírání mu bránilo v tom, aby se naučil základní lekci podsvětí - že vražedný vztek je ve skutečnosti, snad s výjimkou sociopatických osobností, vztekem k životu a hrůzou z násilné smrti; každý z nás má v mysli a buňkách zasutý takový vztek k životu, že dost možná, pokud bude postaven před konečnou volbu, raději zabije, než aby byl zabit. Nejde o nic jiného než o aplikaci Spinozova výroku in extremis, že každý tvor se snaží setrvat ve svém vlastním bytí. Každý z nás chce žít. Téměř všichni jsme schopni zabít, abychom si zachovali vlastní život. Když si to skutečně osobně uvědomíme, splyneme s těmi, kdo zabili, a můžeme jim pomoci znovu získat lidskost. Jeho poslední sen, v němž viděl sám sebe, jak zabíjí, aby žil, představoval temné prozření, nutnou proměnu skrze snovou zkušenost, a tím i do jeho vědomí, popřehého vraha v sobě. Závěrečnou fází cesty hrdiny je návrat do společného světa se získanou moudrostí a záměrem tuto moudrost v nějaké podobě předat kultuře. Ve všech tradičních a klasických společnostech plnili navrátníci se bojovníci mnoho důležitých psychosociálních funkcí. Byli strážci temné moudrosti svých kultur, svědky hrůz války z vlastní zkušenosti, kteří chránili a spíše odrazovali, než aby podporovali její opětovné vypuknutí. V době války se obraceli ven, aby čelili hrozbám od jiných lidí, ale v době míru se obraceli dovnitř, aby chránili před propuknutím násilného a agresivního chování mezi vlastními lidmi a drželi je pod kontrolou. Jako společnost jsme naše veterány neiniciovali, a tím je neproměnili ve válečníky. Nehledě na opožděné chvály a

přehlídky jsme je skutečně nepřivítali doma a nepomohli jim se uzdravit. Snad nejničivější a nejvýmluvnější je, že nemáme žádnou třídu občanů-válečníků, v níž by navráťivší se válečníci mohli sloužit či fungovat. Naši veteráni jsou sami se vzpomínkami a traumaty z bojových zážitků, stejně jako se získanými dovednostmi a prokázanou odvahou. Jako terapeut pro válečné veterány je ve zvláštní a nepříjemné situaci, kdy se snaží pomoci přivést muže domů do země, která nemá žádnou třídu, klan nebo společnost, v níž by mohli sloužit a patřit do ní. Mýtopoetický cyklus, jak jej nastínil Campbell, nás má proměnit z nezasvěcených, nevinných a naivních mladých lidí ve zralé, kompetentní a moudré starce, kteří jsou hrdiny svých vlastních intrapsychických dobrodružství a kteří zároveň mohou nabídnout neocenitelnou službu a moudrost našim kulturám. V tragickém smyslu není možné dokončit takovou psychologickou mýtopoetickou cestu v kultuře, která popírá zkušenosti zasvěcenců a neposkytuje poutníkům publikum, soubor rituálů nebo společenskou třídu, do níž by se mohli vrátit. Závěrečnou fází psychoterapie s válečnými veterány tak často musí být posílení terapeuta i klienta, aby našli smysluplné způsoby, jak nést traumatizující vzpomínky a zážitky, a také vytvoření zážitků, které podpoří návratovou fázi hrdinské cesty a společenského domova, který byl veteránům odepřen.

Zapsání do historie

Vedení terapie vietnamských veteránů, na níž se podílí jak terapeut, tak klient, má neodmyslitelný psychohistorický rozměr. Ačkoli terapeut se v 60. letech účastnil protiválečného hnutí, zůstal v něm pocit vzteku, nedůvěry a bezmoci, pokud jde o jeho schopnost významně ovlivnit běh národních dějin. Díky terapii s veterány však dokázal tyto pocity překonat a získat pocit, že úspěšně zaujal své malé místo v dějinách. Ačkoli nedokázal zastavit válku, mohl konečně a skutečně pomoci "přivést chlapce zpět domů". Při vedení terapie s vietnamskými veterány objevil části sebe sama, které byly zraněny dobou, kterou jsme všichni prožili, stejně jako části sebe sama, které byly nedostatečně rozvinuté. A tak díky tomu, že se ve vědomí potýkal s každým problémem a snem, který se mu během vedení terapie vynořil, dokázal vyléčit osobní zranění, která vznikla v důsledku jeho vlastního dospívání v šedesátých letech. Dále byl schopen dokončit část psychologického zranění, k němuž nedošlo kvůli jeho vlastnímu nedostatku určitých transformačních zkušeností a absenci starších, kteří by jej vedli. A konečně mohl přispět k zacelení rozkolu, který se ve vietnamské generaci otevřel mezi těmi, kdo ve válce bojovali, a těmi, kdo proti ní

protestovali. Dosáhl hluboce uspokojivého bratrství s muži, od nichž se předtím odcizil a odloučil. Zůstalo v něm přesvědčení, že terapie je nevyhnutelně psychohistorickým podnikem. Jako terapeuti léčíme ty, kteří trpí našimi kolektivními sociálními zraněními. Tím, že souhlasíme s jejich léčbou a zažíváme sekundární trauma z vystavení jejich vzpomínkám, jsme také zraněni a také se musíme léčit. Ať už v jakkoli malém měřítku, podílíme se na nemocech a léčení nejen našich klientů, ale i nás samotných a naší kultury. Psychoterapie je příliš mladá profese a naše společenské problémy příliš rozsáhlé na to, abychom ještě mohli určit, zda skutečně může změnit směřování dějin. Jako terapeuti však nevyhnutelně zaujímáme své místo v dějinách, stojíme po boku těch, kterých se to v dobrém i zlém nejvíce týká, a zjišťujeme přitom, jak i my jsme přeživšími týchž dějin. V úvodu Jindřicha V. se Shakespeare omlouval za svou nehodnost při pokusu o splnění tak velkého úkolu, jakým je zobrazení celého rozsahu války a královské moci na tak malém prostoru: Je, jak řekl bard, opravdu nemožné zredukovat tak velký a strašlivý příběh, jako je vietnamská válka a její dopad na naši generaci a národ, na tak malý prostor, jako je kapitola knihy nebo terapeutická hodina. Ale mysl každého z nás je mnohem víc než jeviště, na němž se odehrávají velká dramata dějin a kultury. Tím, že terapeut vykonával psychoterapii v bojové zóně, svým způsobem byl ve válce a zpět a našel svůj způsob účasti na největším a nejobludnějším dobrodružství jeho generace.